

INTELIGENTŲ PADĖTIS STALINIZMO METAIS

Lietuvių inteligentija, priešingai negu buvo tikėtasi (aktyviausioji inteligentijos dalis pasitraukė į Vakarų), neragino Lietuvos žmonių atvirai priešintis sovietinei okupacijai, beveik nedalyvavo (išskyrus mokytojus) nelegalioje pagrindinėje veikloje, tačiau dauguma ir nešlovino, nepalaikė komunistų valdžios, užėmė „tylenių“ poziciją. Tokia inteligentijos pozicija kėlė Maskvos ir radikalių pažiūrų lietuvių komunistų nepasitenkinimą.

Daugelis iš Maskvos atsiųstų pareigūnų nepasitikėjo „buržuazine“ lietuvių inteligentija ir norėjo ją visa atsikratyti. Tačiau oficialioji komunistų partija laikėsi tos nuostatos (ją rėmė A. Sniečkus, M. Gedvilas, taip pat ir M. Suslovas), kad „senąją inteligentiją reikia perauklėti ir pasitelkti kuriant socializmą“. Reikėjo, kad žymūs žmonės viešais pareiškimais ar eiliniai mokytojai pamokose pritarėtų sovietų valdžiai. Tautos „auklėjimui“ aptarti buvo skirti LKP(b) CK plenumai, įvairūs inteligentų suvažiavimai ir pasitarimai. 1945 m. kovo 21 d. LKP(b) CK biuras nutarė sušaukti įvairių sričių vadovaujančių veikėjų pasitarimus: 1) rašytojų ir žurnalistų; 2) artistų, režisierių ir muzikantų; 3) dailininkų; 4) švietimo darbuotojų. Pagrindinis jų tikslas – inteligentai turėjo pasmerkti tautos pasipriešinimą ir pritariti komunistų partijos politikai.

1945 m. liepos 10-14 d. vykęs Lietuvos inteligentų suvažiavimas parodė, kad komunistų partija netoleruos inteligentų pasyvumo ir kai kurių iš jų reiškiamo kritiško valdžios vertinimo. [...]

„Tyleniai“, nešlovinantys partijos ir sovietinio režimo, nenorintys daryti kompromisų su sąžine, buvo barami, gąsdinami ir baudžiami. Ypač čia pasižymėjo VKP(b) CK Lietuvos biuras ir jos pirmininkas V. Ščerbakovas, LKP(b) CK Agitacijos ir propagandos skyrius ir jo vedėjas K. Preikšas. 1946 m. spalio 1-2 d. Vilniuje įvykusiame Lietuvos rašytojų susirinkime, skirtame direktyvinei VKP(b) CK sekretoriaus A. Ždanovo kalbai apsvastyti, K. Preikšas reikalavo „apsivalyti nuo beidėjiškumo šiukšlių“. Pasyvumu ir apolitiškumu buvo apkaltinti Jonas Graičiūnas, Eugenijus Matuzevičius, Antanas Miškinis, Juozas Paukštelis, Petras Vaičiūnas, Balys Sruoga ir kiti rašytojai. LKP(b) CK 1946 m. lapkričio plenumo K. Preikšas vėl puolė rašytoją B. Sruogą, poetus Eduardą Mieželaitį ir A. Miškinį, dailininką Justiną Vienožinskį, dailėtyrininkę Haliną Kairiūkštę, istorikus Augustiną Janulaitį ir Igną Jonyną. [...]

Vėliau už tylėjimą bei kitas „nuodėmes“ LKP(b) CK plenumuose, suvažiavimuose ir kituose partiniuose pasitarimuose buvo linksniuojamos menininkų pavardės ir smerkiami jų kūriniai. Literato Vytauto Martinkaus skaičiavimais, 1940-1953 m., buvo suimta, ištremta, nužudyta ar kitaip nubausta 91 literatas, kitais duomenimis – 82. Antai 1951 m. už kūrybinę veiklą nepriklausomos Lietuvos laikais ir už to meto literatūros laikymą savo namuose buvo areštuoti rašytojai Kazys Jankauskas, Eduardas Viskantas ir žurnalistas Pranas Budvytis. Gulaguose atsидūrė Kazys Inčiūra, Kazys Boruta, A. Miškinis, Petras Juodelis, Valys Drazdauskas, Pranas Genys ir kai kurie kiti rašytojai. Daug faktų rodo, kad poetą Kazį Jakubėną nužudė saugumiečiai. Buvo uždrausta spausdinti B. Sruogos „Dievų mišką“.

[...]

Dėl ideologinio ir politinio teroro daugelis menininkų tapo konformistais, jie gyveno ir kūrė pagal politinę konjunktūrą. Ypač aktyvūs komunizmo ir SSRS šalininkai buvo literatai Juozas Baltušis, P. Cvirka, Liudas Gira, Kostas Korsakas, Teofilis Tilvytis, A. Venclova. LKP(b) vadovybė skatino menininkus, prisidedančius prie komunistinės ideologijos propagavimo. Pavyzdžiui, 1947 m. LKP(b) CK XV plenumo A. Sniečkus gyrė kompozitorių Antano Račiūno ir Juozo Tallat-Kelpšos kantatas J. Stalinui. 1950 m. Vinco Dilkos sukurtas paveikslas „Kolūkio steigiamasis susirinkimas“ turėjo tapti pavyzdžiu visiems dailininkams.

Tininis V. *Komunistinio režimo įtvirtinimas Lietuvoje ir jo nusikaltimai. Antroji sovietinė okupacija*, Vilnius: „Margi raštai“, 2009, p. 25–26.